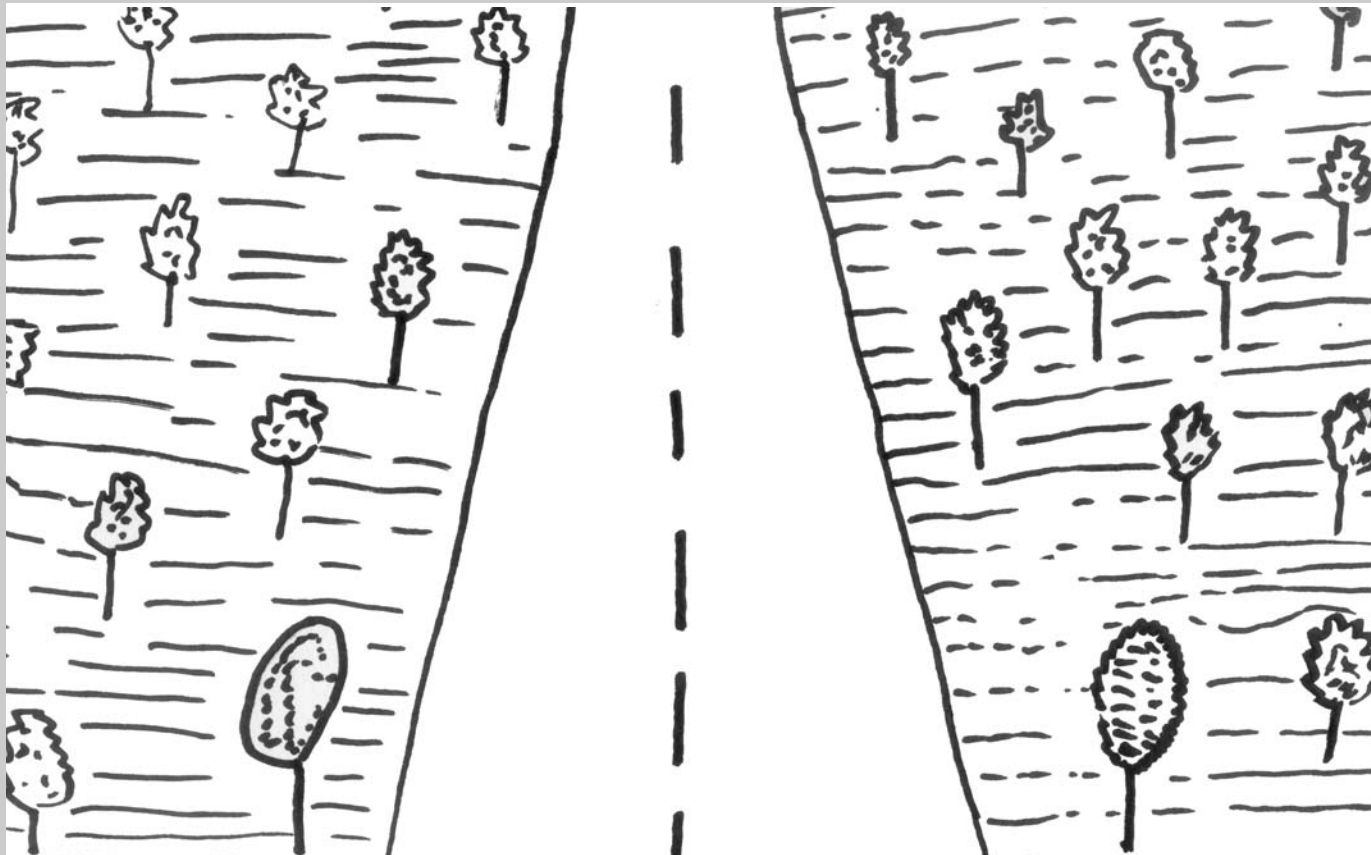

Σχέδιο μαθητού Γυμνασίου

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ammassari R., Palleschi M.T. (Eds.) (1991), *Educazione Ambientale: gli Indicatori di qualità*, Isfol SR, Milano, FrancoAngeli.

Elliott J. (1991), *Action Research for Educational Change*, Milton Keynes, Open University Press.

Elliott J. (1994), *Developing community-focused environmental education through action-research*, in OECD Documents, *Evaluating Innovation in Environmental Education*, Paris, OECD, pp. 31-60.

Losito B. and Mayer M. (1995), *Educazione Ambientale: una sfida per l'innovazione*, Rapporto nazionale ENSI, CEDE, Frascati. Magyar, A., Mayer, M. (1998) *Multilevel Negotiations in constructing an Action research: a case study on the explicit and implicit negotiations between facilitators and practitioners*, *Educational Action Research*, Vol. 6, no.3, pp. 471-491.

Mayer M. (1989), (Ed.) *Una scuola per l'ambiente. Risultati di una ricerca promossa dall'OCSE*, I Quaderni di Villa Falconieri, n.18, Frascati.

Mayer M. (1991), *Environmental Education in Italy: proposals for an evaluation strategy*, *European Journal of Education*, Vol. 26, No.4, p. 325-337.

Mayer M. (1999), (Ed.) *L'educazione ambientale come terreno di mediazione: una ricerca su competenze e ruoli degli operatori dei Laboratori Territoriali*, Frascati: Cede.

OECD-CERI (1991), *Environment, school and active learning*, OECD, Paris.

OECD-CERI (1995), *Environmental Learning for the 21st Century*, OECD, Paris.

Posch P. (1995), *Professional development in environmental education: networking and infrastructures*, in OECD-CERI, *Environmental Learning for the 21st Century*, OECD, Paris pp. 47-63.

Posch, P. (1998), *The ecologisation of schools and its implications for educational policy*. In Elliott, J, (Ed.), *Environmental Education: on the way to a sustainable future. Report on Linz International Conference*. Vienna: ENSI.

ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ

Graffiti σε εργατικές πολυκατοικίες, Οδός Πειραιώς - Φωτο: Πάνη Σταθοπούλου

Το γραφικό
ως αισθητική ποιότητα
του ελληνικού τοπίου και
η αισθητική
του περιβάλλοντος

Αθανασία Γλυκοφρύδη - Λεοντίνη
Καθηγήτρια Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Αθηνών

Το ωραίο και το γραφικό ως αισθητικές έννοιες απασχόλησαν ιδιαίτερα τους αισθητικούς κατά τον 18ο αιώνα και συνεξετάστηκαν μαζί με το υψηλό ή μεγαλειώδες ως προσδιοριστικές ποιότητες φυσικών αντικειμένων και καλλιτεχνικών έργων. Ο 20ος αιώνας αδιαφόρησε γι' αυτές επικεντρώνοντας την προσοχή του σε νέες αισθητικές αξίες. Σήμερα όμως μετά μακρά αδιαφορία των αισθητικών προς τις έννοιες αυτές, παρατηρείται ένα συνεχώς αυξανόμενο ενδιαφέρον προς επανεξέτασή τους που συνδέεται με μια νέα θεώρηση του περιβάλλοντος, φυσικού και δομημένου. Ειδικότερα για το γραφικό, το οποίο ως αισθητική ποιότητα και κατηγορία διερευνήθηκε κυρίως από άγγλους αισθητικούς του 18ου αιώνα, οφείλουμε να πούμε πως ο όρος "γραφικό" (pittresco, pittoresque, picturesque) ο οποίος ετυμολογικώς θεωρείται πως προέρχεται από την ολλανδική λέξη "schilderachtig" που σημαίνει άξιο να απεικονισθεί, χρησιμοποιείται συνήθως αδιακρίτως για να υποδηλώσει άλλοτε ένα συγκεκριμένο είδος ζωγραφικής και άλλοτε περιοχές του φυσικού χώρου, οι οποίες φαίνονται ότι διαθέτουν εκείνα τα χαρακτηριστικά τα οποία κατ'εξοχήν θαυμάζουμε.

Κατ' αρχήν ο όρος αφορά στη ζωγραφική, την κατά τους αρχαίους Έλληνες "γραφικήν", αναφέρεται δηλαδή στους ιδιότυπους κανόνες του "ορθώς ζωγραφείν", συνεπώς στην ίδια την ουσία της ζωγραφικής και, δευτερευόντως, σε οτιδήποτε προσφέρεται για να αποτελέσει θέμα ζωγραφικής, το οποίο θέλγει, γοητεύει και διεγείρει το βλέμμα και τη συνείδηση του θεωρού. Έχοντας αποκτήσει τη μεταβατική αυτή εννοιολογική σύσταση το γραφικό τελικά σημαίνει ό,τι είναι άξιο να παρασταθεί ζωγραφικά, λόγω της χαρακτηριστικής δομής και της εμφάνισης που διαθέτει¹. Στην ελληνική γλώσσα γραφικός είναι ο ζωγραφικός, ο θελκτικός (γραφικός χορός, γραφική στάση, γραφική τοποθεσία) αλλά και ο περιγραφικός, ο ανθηρός ή ζηηρός (γραφικός λόγος, γραφική διήγηση), ενώ η γραφικότητα, η ιδιότητα του γραφικού, ορίζεται ως ωραιότητα κατάλληλη για ζωγραφική απεικόνιση, ως παραστατικότητα (γραφικότητα λόγου, γλαφυρός) και γραφικότητα τοποθεσίας.

Κατά το Oxford Companion to Art ο όρος σημαίνει "έντονος, χαριτωμένος, ιδιότυπος, πολύχρωμος, εντυ-

Εθνική Αθηνών-Κορίνθου

πρωσιακός κατά μη δραματικό τρόπο", θεωρείται όμως πως δεν έχει σαφές περιγραφικό περιεχόμενο και δεν ανακαλεί μια ακριβή εικόνα. Ενσωματωμένος ωστόσο στο τεχνητό αισθητικό λεξιλόγιο απέκτησε τελικά μια ποικιλία σημασιών, και θεωρείται από τις λέξεις εκείνες που η σημασία της δεν είναι δυνατό να καθορισθεί με ακρίβεια². Η "γενεαλογία" του, αν και περίπλοκη και προβληματική, μας ενδιαφέρει εδώ στο μέτρο που θα βοηθήσει την κατανόηση της έννοιας του γραφικού σε σχέση με τη ζωγραφική απεικόνιση ή λογοτεχνική περιγραφή τοπίων της Ελλάδας κατά τον 18ο και τον 19ο αιώνα, όταν το ενδιαφέρον καλλιτεχνών, χαρτογράφων, περιηγητών και ποιητών στράφηκε προς την Ανατολή και ιδιαίτερα προς την Ελλάδα και τις αρχαιότητες αυτής και θαυμάστηκε η γραφικότητα του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, που συνδέθηκε με την ομορφιά της φύσης και τη μαγεία του φωτός, που ομόρφαινε και το πιο εγκαταλειμμένο ερείπιο ή την ηρεμία και την ένταση της θάλασσας.

Η εντύπωση που προκαλούσε στους ξένους το ελληνικό τοπίο δίδεται με σαφή και γλαφυρό τρόπο από τον Leo von Klenze, βαυαρό αρχαιολόγο ο οποίος ως συνεργάτης του νεαρού βασιλιά Όθωνα συνετέλεσε στη διοργάνωση του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, στο απόσπασμα που ακολουθεί: "Πρέπει να έχει γνωρίσει κανείς τον ελληνικό αιθέρα, τον ελληνικό ήλιο και τον χαρακτήρα της ελληνικής γης, για να μπορέσει να σχηματίσει μian ιδέα της ομορφιάς αυτού του θεάματος. Ακόμα και αυτή η νότια Ιταλία, η Καλαβρία, η Απουλία και η Σικελία δε δίνουν καμιά ιδέα από αυτά τα μακρινά ελληνικά τοπία, όπου οι πλουσιότερες κορυφογραμμές, σαν αγάλματα του Φειδία και του Πραξιτέλη, πλασμένες καθαρά και ολόγλυφα, διαγράφονται μέσα σε μία πολυχρωμία που τίποτε δεν μπορεί να παραβληθεί μαζί της σε αρμονία, ελευθερία και ποικιλία αποχρώσεων, μεταπτώσεων και παιχνιδιών του φωτός. Πραγματικά μονάχα στην Ελλάδα υπάρχουν μακρινά τοπία, οροσειρές και συγκεντρωμένοι βράχοι και ο ιταλικός ουρανός δεν έχει ποτέ το άπειρο θέλητρο του ελληνικού ουρανού, αυτού του χώρου φωτός, που τόσο ωραία τον χαρακτηρίζουν οι λέξεις "λαμπρότατος αιθήρ"³. Το γραφικό ως αισθητική ποιότητα αποδόθηκε πράγματι με ιδιαίτερη έμφαση στο ελληνικό τοπίο, συνδεδεμένο άλλοτε με το ωραίο και το υψηλό και άλλοτε με τη ρομαντική πρόσληψη του κλασικού, από ξένους καλλιτέχνες, λογοτέχνες και περιηγητές που περιέγραψαν ή απεικόνισαν ελληνικά τοπία σε ταξιδιωτικές εντυπώσεις, ποιήματα ή ζωγραφικούς πίνακες, σχέδια και χαρακτηριστικά, κατά τον 18ο, αλλά κυρίως κατά τον 19ο αιώνα. Σ' όλες τις "απεικονίσεις γραφικών" τοπίων και σκηνών της καθημερινής ζωής ή της ιστορικής πραγματικότητας της εποχής ανευρίσκεται η ποικιλία των αντιδράσεων που προκάλεσε η ταξιδιωτική εμπειρία της Ελλάδας με την ομορφιά, το μεγαλείο και τη γραφικότητα, την ιστορία και τις αρχαιότητες, την καθημερινή ζωή, την καθαρότητα χρωμάτων και σχημάτων, που ενυπήρχε σε κάθε γωνιά⁴.

Ο αριθμός αυτών που έκαναν "γραφικά" ταξίδια στην Ελλάδα στα τέλη του 18ου αιώνα και στο πρώτο μισό του 19ου, με σκοπό να προσφέρουν στο αναγνωστικό κοινό εικονογραφημένα περιηγητικά βιβλία για την Ελλάδα⁵, υπήρξε αξιοσημείωτος και μεταξύ αυτών υπήρξαν ζωγράφοι, όπως ο Edward Dodwell, ο Edward Daniel Clarke, ο Thomas S. Hughes και ο Hugh W. Williams - ο τελευταίος ένας από τους πιο αξιόλογους ζωγράφους ελληνικών γραφικών σκηνών - ή συγγραφείς, όπως ο Βύρωνας, ο Λαμαρτίνος, ο William Haygart κ.ά. Τις εντυπώσεις του από το Grand Tour στην Ελλάδα έγραψε και απεικόνισε ο Choiseul-Gouffier στο έργο του Voyage Pittoresque de la Grece (Paris, 3 τόμοι, 1782-1822)⁶. Στο πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου του ο Choiseul εκθέτει τα κίνητρα του ταξιδιού, τους σκοπούς και τις επιδιώξεις του. Κατ' αυτόν "η Ελλάδα από όλες τις χώρες, παρουσίαζε την πιο επιβλητική, την πιο ποικίλη όψη: εύφορες πεδιάδες, πόλεις ακμάζουσες, έθνη πολεμικά και φωτισμένα, παντού μνημεία που θύμιζαν μεγάλα κατορθώματα, μάρμαρα, χαλκός που αποτύπωναν την εμορφιά, τους ήρωες ή τους θεούς"⁷.

Σύνδεση του υψηλού με το γραφικό επιχειρεί ο Alphonse de Lamartine (Travels in the East), όταν ομιλεί για τον Παρθενώνα, και το αθηναϊκό τοπίο: "Απ' όλα τα βιβλία το πιο δύσκολο κατά τη γνώμη μου είναι η μετάφραση. Το να ταξιδεύεις είναι όμοιο με το να μεταφράζεις. Μοιάζει με το να μεταφέρεις στο μάτι, στη σκέψη και στην ψυχή του αναγνώστη τους τόπους, τα χρώματα, τις εντυπώσεις και τα αισθήματα που η φύση ή τα ανθρώπινα μνημεία δίνουν στον ταξιδιώτη ο οποίος πρέπει να είναι ικανός την ίδια στιγμή να βλέπει, να αισθάνεται και να εκφράζει. Αυτές ήταν οι σκέψεις που έκανα όταν ανέβηκα τα σκαλιά του Παρθενώνα, έχοντας μπροστά μου την άποψη της Αθήνας και τα λιόδεντρα του Πειραιά, τη γαλανή θάλασσα του Αιγαίου και ψηλά τη μεγαλειώδη σκιά της ζωοφόρου του ναού... αισθάνθηκα ότι αυτό το χάος του μάρμαρου, τόσο υψηλό και τόσο γραφικό στο βλέμμα θα έσβηνε από τη μνήμη μου"⁸. Οι αντιλήψεις του, όπως και άλλων περιηγητών της εποχής, για την γραφικότητα, ως ποιότητα του ελληνικού τοπίου, μεγαλοπρεπούς και μοναδικού, συνδεδεμένη ωστόσο με τις αισθητικές ποιότητες του ωραίου, του υψηλού ή του με-

γαλειώδους, σχετίζονται με την κατά το 19ο αιώνα εικαστική και λογοτεχνική πρόσληψη του γραφικού ως αισθητικής ποιότητας της φύσης της οποίας οι αισθητικές ποιότητες προσλαμβάνουν μια ιδιαίτερη έκφραση γραφικότητας από την παρουσία των αρχαίων μνημείων ή σκηνών της καθημερινότητας ή από τον συνδυασμό των ερειπίων και ανατολίτικων στοιχείων.

Περιγραφές όπως αυτές που αναφέραμε με χρήση του όρου γραφικό βρίσκονται συχνά και πυκνά στα λογοτεχνικά ή περιηγητικά κείμενα που αναφέρονται σε τοπία, πρόσωπα και καταστάσεις που συνδέονται με την Ελλάδα του 19ου αιώνα αλλά και σε κείμενα της νεοελληνικής λογοτεχνίας και φανερώνουν την τάση της εποχής αυτής να δει με αισθητικό μάτι το τοπίο και να περιγράψει τις αισθητικές του ποιότητες. Βέβαια πολλά ειδυλλιακά ή γραφικά τοπία της Ελλάδας, που περιέγραψαν οι περιηγητές, ύμνησαν οι ποιητές και απεικόνισαν οι ζωγράφοι σε γραφικές σκηνές, όπου το ρομαντικό συνδυαζόταν με το κλασικό, ή με το ωραίο, το επιβλητικό μεγαλοπρεπές, το υψηλό ή το εξωτικό και ανατολίτικο, έχουν μεταβληθεί ή αλλοιωθεί λόγω των νέων κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών αλλά και εξαιτίας πολεοδομικών και χωροταξικών αποφάσεων που δεν έχουν λάβει σοβαρά υπόψη την αισθητική του τοπίου και την πολιτισμική του αξία⁹. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο Ιλισσός ο οποίος από ασήμαντος χείμαρρος που ήταν στον χώρο όπου σήμερα βρίσκεται η Λεωφόρος Βασιλέως Κωνσταντίνου, μπροστά στο Καλλιμάρμαρο "Ολυμπιακό Στάδιο" της Αθήνας, έχει περάσει στη συνείδηση όσων γνωρίζουν τον πλατωνικό διάλογο Φαίδρο ως φιλοσοφικός τόπος ειδυλλιακής ομορφιάς. Στις όχθες του Ιλισσού ποταμού συναντιούνται μια όμορφη μέρα του καλοκαιριού ο Σωκράτης με τον Φαίδρο και αρχίζουν τον διάλογο περί Έρωτος, ως εξής: "Σωκράτης: Μα την Ήρα, όμορφο μέρος. Και η πλατάνα αυτή εδώ έχει πυκνό ολόγυρα τον ίσκιο και είναι ψηλή, και της λυγαριάς το ύψος και ο ίσκιος είναι πανώρια και καθώς είναι στην ακμή τ' ανθού της γεμίζει τον τόπο μ' ευωδία: η πηγή πάλιν όλη χάρη αναβλύζει εδώ κάτω από την πλατάνα κρύο νερό, που νιώθεις κιάλας στα πόδια. Και φαίνεται από τα αγάλματα και τις κόρες πως είναι τόπος ιερός, αφιερωμένος σε κάποιες Νύμφες και στον Αχελώο. Κι αν ακόμα θέλεις, το αεράκι του τόπου αυτού είναι τόσο καλόδεχτο και ευφραίνει πολύ και καλοκαιρινό όπως είναι και ελαφρό συνοδεύει απαλά το τραγούδι των τζιτζικιών. Μα την πιο πολλή χάρη την έχει η γλόη, που πάει τόσο απαλά προς τα πάνω και είναι τόσο πλούσια, που αν ξαπλωθείς κάτω θα έχεις θαυμάσιο προσκέφαλο"¹⁰.

Για το ίδιο τοπίο ο William Turner σημειώνει στο "Ημερολόγιο μιας Περιοδείας στην Ανατολή", (1820): "Καθίσαμε στο Ναό των Μουσών, στη δυτική όχθη του ποταμού... σχεδόν απέναντι από το Στάδιο... Πόσο μαγευτική ήταν η θέα γύρω μας! Βορειοδυτικά ήταν η Αθήνα, με την Ακρόπολη και τις εξέχουσες αρχαιότητες της, εκτός από τον Ναό του Θησέως που δεν μπορούσαμε να τον διακρίνουμε, διότι ήταν στην άλλη πλευρά... Κοντά σ' αυτήν την πλευρά της πόλης... που είναι χτισμένη στους πρόποδες του λόφου, υπήρχε ένας ελαιώνας... στα δυτικά μας ήταν ο Πειραιάς και η ένδοξη Σαλαμίνα, ανατολικά υψωνόταν η μακριά ράχη του Υμηττού, προς τα βόρεια το όρος Άγχεσμος (μ' ένα μικρότερο βουνό στ' αριστερά του)... και στην πεδιάδα παρακάτω υπήρχε άλλος ένας ελαιώνας στις όχθες του Ιλισσού"¹¹. Η φήμη του Ιλισσού ως φιλοσοφικού τόπου οφείλεται σ' αυτήν ακριβώς την παρουσία του στον πλατωνικό διάλογο ως γραφικού και ήρεμου τοπίου, το οποίο στο σύγχρονο αστικό περιβάλλον έχει πλέον χαθεί. Οι νεώτεροι έλληνες πολεοδόμοι, λαμβάνοντας υπόψη τους την πολιτισμική αξία διατήρησης της ανάμνησης του τόπου είχαν προτείνει σε πολεοδομικές μελέτες που εξεπόνησαν, τη δημιουργία στον χώρο αυτό, ο οποίος στον 19ο αιώνα είχε αποβεί σημαντική εστία μόλυνσης και είχε ενταχθεί στον αστικό ιστό της πόλης, σχέδια αξιοποίησης που θα έδιναν στην καρδιά της Αθήνας ένα ειδυλλιακό βουλεβάρτο, που θα συνέδεε το φιλοσοφικό τόπο του πλατωνικού διαλόγου με το αστικό περιβάλλον. Τελικά δόθηκε η πιο πρακτική λύση που έκανε τον Ιλισσό λεωφόρο κυκλοφορίας των αυτοκινήτων και χάθηκε η ευκαιρία της πολιτισμικής και αισθητικής αξιοποίησής του.

Ο προβληματισμός γύρω από το αστικό περιβάλλον των νέων αρχιτεκτόνων είναι στην εποχή μας ιδιαίτερα έντονος. Αυτό άλλωστε φαίνεται και από την προκήρυξη σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες του βου Ενωτικού Αρχιτεκτονικού Διαγωνισμού με κοινό θέμα "Ενδιάμεσα τμήματα πόλεων: δυναμική αρχιτεκτονική και νέες μορφές αστικότητας", ο οποίος καλεί για ιδέες και λύσεις για την ανάπλαση υποβαθμισμένων αστικών περιοχών, που βρίσκονται ανάμεσα στα παραδοσιακά κέντρα τους και τις νέες οικιστικές ενότητες που αναπτύχθηκαν γύρω από αυτές. Αν και το θέμα αυτό παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις πόλεις της σύγχρονης Ελλάδας ωστόσο στη χώρα μας θεωρώ πως πρέπει να προσεχθούν ιδιαίτερα και οι χώροι που προσελκύουν το ενδιαφέρον των σύγχρονων ταξιδιωτών και κυρίως το φυσικό και δομημένο περιβάλλον των νησιών μας, όπου το φυσικό περιβάλλον έχει σε πολλές περιπτώσεις παραμείνει αμετάβλητο και συνεχίζει να διαθέτει την ομορφιά, το μεγαλείο και τη γραφικότητα που εντυπωσίασε τους περιηγητές και καλλιτέχνες των προηγούμενων αιώνων. Οποσδήποτε η αρχιτεκτονική του τοπίου είναι ιδιαίτερα ευαίσθητη στις μέρες μας στην αντιμετώπιση προβλημάτων που σχετίζονται με το τοπίο, τις ανθρώ-

πινες δραστηριότητες και την περιβαλλοντική σταθερότητα και χρειάζεται η συνειδητοποίηση του πολίτη και η πολιτική βούληση για να υλοποιηθούν σχέδια προστασίας και διατήρησης¹².

Η αρχιτεκτονική του τοπίου και η περιβαλλοντική αισθητική όπως αναπτύχθηκαν στην εποχή μας, συνδέονται με αξιολογικές αισθητικές θεωρίες και η ανάπτυξη τους έχει επηρεαστεί από την αγγλική θεωρία του γραφικού και τις λογοτεχνικές προσεγγίσεις του καθώς και από την αισθητική του περιβάλλοντος αμερικανών κυρίως θεωρητικών. Αυτό είναι ήδη φανερό στα βιβλία του Cleveland, *Social Life and Literature. Fifty Years Ago* (1888) και *Landscape Architecture as Applied to the Wants of the West* (1873), όπου αυτός έγραψε για την αξία του γραφικού αντλώντας από τα κείμενα του Price, άγγλου αισθητικού που έγραψε στο 18ο αιώνα για το γραφικό και άνοιξε με το έργο του ένα ευρύ πεδίο συζητήσεων και δημοσιευμάτων¹³. Τα οικολογικά και περιβαλλοντικά προβλήματα που δημιουργήθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες, σε όλο τον κόσμο έστρεψαν πολλούς θεωρητικούς σε διερεύνηση των εννοιών του ωραίου και του γραφικού και σε σύνδεση τους με το ίδιο το περιβάλλον, φυσικό και δομημένο. Η ομορφιά και η γραφικότητα του περιβάλλοντος συνιστούν ένα γενικό μοντέλο της περιβαλλοντικής αισθητικής, η οποία επιδιώκει να συνδέσει θεωρία και πράξη σε μια προσπάθεια προστασίας και διάσωσης της φυσικής ομορφιάς αλλά και διαμόρφωσης των δομημένων χώρων ώστε αυτοί ανομορφούμενοι με πεζόδρομους, πλατείες και άλλους ελεύθερους χώρους να προσφέρουν στιγμές γαλήνης και ήρεμης ξεκούρασης στα πολύβουα κέντρα των πόλεων¹⁴.

Κατά τον Όδυσσέα Ελύτη "...τοπίο δεν είναι, αυτό που αντιλαμβάνονται μερικοί, κάποιο απλώς σύνολο γης, φυτών και υδάτων, είναι η προβολή της ψυχής ενός λαού επάνω στην ύλη". Θέλοντας μάλιστα ο εθνικός ποιητής να επισημάνει τη γραφικότητα του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος, που ο ελληνισμός διαμόρφωσε στα "δῶθε ή τα εκείθε του Αιγαίου χώματα", θεωρεί ότι ο λαός με επεμβάσεις του στον χώρο και το τοπίο καθιέρωσε μίαν ορθογραφία όπου το κάθε ωμέγα, το κάθε ύψιλον, η κάθε οξεία, η κάθε υπογεγραμμένη, δεν είναι παρά ένας κολπίσκος, μία κατωφέρεια, μία κάθετη βράχου πάνω σε μία καμπύλη πρύμνης πλεούμενου, κυματιστοί αμπελώνες, υπέρθυρα εκκλησιών, ασπράκια ή κοκκινάκια, εδῶ ή εκεί, από περιστεριώνες και γλάστρες με γεράνια¹⁵. Αυτή την "ορθογραφία", που απεικονίζεται από σύγχρονους λάτρεις του ελληνικού τοπίου και περιγράφεται απ' όσους επιχειρούν λογοτεχνικά ή εικαστικά ταξίδια σ' αυτό, πρέπει να διαφυλαχθεί ως έκφραση της φυσικής γλώσσας ενός τόπου και των κατοίκων του. Το ίδιο ισχύει για όλες τις χώρες της Μεσογείου και αυτή τη στάση συνιστούν και για άλλους γεωγραφικούς τόπους όσοι επαναπροσδιορίζουν τις αισθητικές ποιότητες συγκεκριμένων τοπίων και αστικών χώρων που πρέπει να διατηρηθούν ή ν' αναπλαστούν, όπως τονίζεται από τον αμερικάνο αισθητικό A. Berleant¹⁶.

Αναμφίβολα η φύση ως πηγή έμπνευσης της τέχνης, οι ιδέες του γραφικού, του ωραίου και του υψηλού και η περιβαλλοντική αισθητική, μολονότι είναι διαφορετικά πράγματα, έχουν μία συνάφεια που γίνεται ιδιαίτερα αισθητή σήμερα. Ο αισθητικός χαρακτήρας του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος αξιολογείται πράγματι πλέον από πολλούς φορείς που ασχολούνται με την περιβαλλοντική και πολιτισμική πολιτική και λαμβάνεται πρόνοια να διατηρηθεί ή να επαναπροσδιορισθεί βάσει συγκεκριμένων αρχών. Το περιβάλλον συνεπάγεται αντιληπτικές ικανότητες στις οποίες συμμετέχουν όλες οι αισθήσεις και συνειδητοποίηση των γεωλογικών, κλιματολογικών και πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων, οι οποίες πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη κατά τη διαμόρφωση του χώρου, ή κατά την αξιοποίησή του, γι' αυτό και απαιτείται η ευαισθητοποίηση σε θέματα περιβαλλοντικής αισθητικής όχι μόνο των αρχών και των υπευθύνων σε θέματα ουσιαστικής και υπεύθυνης πολιτικής αλλά και του ευρύτερου κοινού, μιας και τα περιβαλλοντικά προβλήματα έχουν εθνικό και τοπικό χαρακτήρα.

Θεωρώ συνεπώς πώς η αισθητική αξιολόγηση του χώρου απαιτεί στην εποχή μας όχι μόνο τις παραδοσιακές αισθητικές έννοιες του ωραίου ή του υψηλού αλλά και του γραφικού το οποίο είναι πρόσκληση στο ι-διόμορφο και απρόβλεπτο και αντιτίθεται στην κανονικότητα και την ομοιομορφία. Το γραφικό παραμένει στην εποχή μας μια κύρια αισθητική και πολιτισμική κατηγορία και ανευρίσκεται σε αισθητικές θεωρίες που είναι ιδιαίτερα ευαίσθητες σε κοινωνικές, πολιτιστικές, οικονομικές και ιδεολογικές προσεγγίσεις της τέχνης και του περιβάλλοντος, γι' αυτό και επισημαίνεται εδώ η ιδιαίτερη παρουσία του στον χώρο σήμερα. Άλλωστε μετά μακριά αδιαφορία των αισθητικών προς το γραφικό και τη γραφικότητα, αυτό έχει αποβεί και πάλι αισθητική, πολιτισμική και κριτική κατηγορία που λαμβάνεται σοβαρά υπ' όψη κατά τη σχεδίαση των χώρων. ■

Ποθηκατοικία - Π. Φάληρο

* Το άρθρο αυτό αποτελεί συντομευμένη μορφή ανακοίνωσης που έγινε στο 1^ο Μεσογειακό Συνέδριο Αισθητικής, (Αθήνα, 6-8 Νοεμβρίου 2000) που οργανώθηκε από την Ελληνική Εταιρεία Αισθητικής και δημοσιεύτηκε στα Χρονικά Αισθητικής, 41/42 (2002).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Πβ. Α. Φιλαδελφέως, η γραφική παρά τοις αρχαίοις Ἑλλησι, Αθήνησι, 1876. Ε. Μουτσοπούλου, Οι αισθητικές κατηγορίες. Εισαγωγή σε μίαν αξιολογία του αισθητικού αντικειμένου (1970), β' έκδοσι, Αρσενίδης, Αθήνα, 1996, σ. 88.
2. The Oxford Companion to Art, έκδ. από Η. Osborne, Readers Union, University Press, Oxford, 1970, σ. 867 και J. Hipple, The Beautiful, the Sublime and the Picturesque in Eighteenth Century British Aesthetic Theory, Carbondale, The Southern Illinois University Press, 1957, σ. 188.
3. Leo von Klenze, Aphoristische Bemerkungen gesammelt auf einer Reise nach Griechenland, Berlin, 1838. Παρατίθεται στο Φ. Μ. Τσιγκάκου, Ανακαλύπτοντας την Ελλάδα, Ζωγράφοι και περιηγητές του 19ου αιώνα, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1981, σ. 79
4. Πβ. Hugh Tregaskis, Beyond the Grand Tour. The Levantunatics, London, 1979, και R. Stoneman, A Literary Companion to Travel in Greece, The J. Paul Getty Museum, Caloifornia 1994. Πβ. επίσης Μ. Βλάχος, Τόπος και εικόνα, Χαρακτικά ξένων περιηγητών, 19ος αι., τ. ΣΤ' Ολκός, Αθήνα, 1983.
5. Για την ταξιδιωτική λογοτεχνία σχετικά με την Ελλάδα, βλ. S. H. Weber, Voyages and Travels in the Near East during the Nineteenth Century, Princeton, N.J., 1952, και Του ιδίου, Topography and Travel in Greece, the Near East and Adjacent Regions, Prior to the Year 1801, Princeton, N.J., 1953. Πβ. Επίσης Κ. Σιμόπουλος, Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα, 333 π.Χ.-1824, 7 τόμ., Αθήνα, 1970-81.
6. Πβ. Voyage Pittoresque de la Grece, par Marie-Gabriel-Florent Auguste, Comte de Choiseul-Gouffier, Paris, τόμ. I και 2, 1782-1822.
7. Πβ. Αίκ. Κουμαριανού, "Τό ταξίδι του Choiseul-Gouffier (18^η αιώνας)", ανάπτυπο από τις Εποχές 40, (1966), σσ. 1-24, ίδια σ. 7.
8. Πβ. Richard Stoneman, A Literary Companion to Travel in Greece, σ. 1. Joseph Cartwright, Views in the Ionian Islands, London 1821, σ. 1 και Φανή-Μαρία Τσιγκάκου, Ανακαλύπτοντας την Ελλάδα. Ζωγράφοι και περιηγητές του 19ου αιώνα. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1981, σ. 82.
9. Για το θέμα αυτό γενικότερα βλ. Aesthetic and Functional Values in Landscape Design, Πρακτικά της IFLA Central Region Symposium, Panhellenic Association of Landscape Architects - Hellenic Society for Aesthetics, Athens. 1988.
10. Πλάτ., Φαίδρ., 2306-c, μφ. Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος, Αθήνα. 1970.
11. Πβ. Φ.-Μ. Τσιγκάκου, μνημ. έργ. ενθ' αν., σ. 128.
12. Απόφαση του Υπουργείου Αιγαίου να ληφθούν μέτρα κατά της αισθητικής κακοποίησης των νησιών στο πλαίσιο ενός νέου προγράμματος περιβαλλοντικής αναβάθμισης των νησιών του Αρχιπελάγους που φανερώνει μέριμνα του κράτους για να προστατευθεί το "μοναδικό φυσικό τοπίο των νησιών που αποτελεί βασικό περιβαλλοντικό απόθεμα και πηγή εισοδήματος μέσω του τουρισμού". Βλ. εφ. Τα Νέα, Τετάρτη 30 Μαΐου 2001, σ. 20.
13. Uredale Price, An Essay on the Picturesque. As compared with the Sublime and the Beautiful and the Use on Studying Pictures for

Ναύπακτος.
Φωτο: Πάνη Σταθοπούλου

Προσφυγικά - Λεωφ. Συγγρού, Φίε
Φωτο: Πάνη Σταθοπούλου

- the Purpose of Improving Real Landscape (1974), 3 τόμ., London, 1810, Essay 1.1, works, σ. 14.
14. Yrjö Sepänmaa, *The Beauty of Environment. A general model for Environmental Aesthetics*, Helsinki, Suomalainen Tiedeakatemia, 1986.
15. Οδ. Ελύτης, *Τα δημόσια και τα ιδιωτικά, Ίκαρος*, 1990, σ. 8-9.
16. Από τη σύγχρονη βιβλιογραφία πβ. λ.χ. Arnold Berleant, *The Aesthetics of Environment*, Philadelphia, 1992. Του ιδίου, *Living in the Landscape: Toward an Aesthetics of Environment*, Lawrence, Kans., University Press of Kansas 1997, και John Pennia Short, *Imagined Country: Environment, Culture and Society*, London and New York, 1991.

Εργατικές πολυκατοικίες - Οδός Πειραιώς

Ξέφωτο, Μαγούλα Σπάρτης

Αειφορία ή ανάγκη μιας νέας φιλοσοφικής θεμελίωσης των κοινωνιών

Δρ Νικήτας Χιωτίνης Αρχιτέκτων, καθηγητής ΤΕΙ Αθénas

Α. Το αίτημα της "βιωσιμότητας" ή "αειφορίας"

Τα τελευταία χρόνια, ιδιαίτερα μετά την εμφάνιση ορισμένων μορφών "σφαιρικής" ρύπανσης, φαίνεται πως έχουμε όλοι πεισθεί για τα βαθύτατα οικολογικά προβλήματα που αντιμετωπίζει ο πλανήτης. Επίσης, είναι πλέον φανερό πως αυτή η συντελούμενη οικολογική καταστροφή οφείλεται στον τρόπο με τον οποίον οι κοινωνίες θεωρούσαν, τουλάχιστον μέχρι πρότινος, την "ανάπτυξή" τους, τον τρόπο δηλαδή ικανοποίησης των προτεραιοτήτων του βίου των μελών τους. Αυτήν την "άγρια"¹ ανάπτυξη, που αδιαφορεί για τις συνέπειες της κατανάλωσης, μέχρι αυτού του ίδιου του περιβάλλοντος και των πόρων που παρέχει, καθόσον και αυτό τελικώς καθίσταται, για την καλύτερη εξυπηρέτησή της, καταναλωτικό και άρα αναλώσιμο αγαθό.

Οι πρώτες αντιδράσεις σ' αυτήν την επικρατούσα νοοτροπία, εμφανίσθηκαν μέσω διαφόρων οικολογικών κινημάτων που από την δεκαετία του '70 άρχισαν να έχουν μια κάποια απήχηση στο κοινό. Εκεί όμως που έγινε ισχυρή προσπάθεια αναγωγής της προστασίας του περιβάλλοντος σε συλλογικό παγκόσμιο στόχο, με τρόπο ρεαλιστικό, δηλαδή απαλλαγμένο από τις ρομαντικές εξάρσεις των πρώτων οικολόγων περι "επιστροφής στη φύση" ή ακόμα και άρνησης-αναστροφής κάθε είδους ανάπτυξης των κοινωνιών, είναι στην ιστορική Διάσκεψη του Ρίο για το Περιβάλλον (1992).

Η περίφημη Agenda 21, "τα πρακτέα κατά τον 21^ο αιώνα", προσπάθησε να απαλλάξει την ανθρωπότητα από την ιδεοληψία της οικονομικής και μόνον ανάπτυξης. Προέβαλε στην θέση της την ανάγκη μιας ποιοτικής αναπτυξιακής στρατηγικής που θα έχει ως σταθερό στόχο την διαφύλαξη της "διάρκειας" του περιβάλλοντος. Προέβαλε τον κίνδυνο υπονόμησης των δυνατοτήτων ζωής και ανάπτυξης των επομένων γενεών. Προέβαλε μ' άλλα λόγια την αρχή της "βιωσιμότητας" ή "διάρκειας", που συχνά στα ελληνικά ονομάζουμε "αειφορία".

Της συνδιάσκεψης του Ρίο επακολούθησαν πλήθος συνδιασκέψεων, κρατικών και διακρατικών, με στόχο την προώθηση και εξέλιξη των διακηρύξεων της. Στην Συνθήκη του Άμστερνταμ η προώθηση μιας "ισόρροπης και βιώσιμης ανάπτυξης" αντικατέστησε ως όρος την "ισόρροπη και βιώσιμη κοινωνική και οικονομική πρόοδο" και "**ένα υψηλό επίπεδο προστασίας και βελτίωσης της ποιότητας του περιβάλλοντος**" αντικατέστησε την προηγούμενη αναφορά σε μια "βιώσιμη και μη πληθωριστική μεγέθυνση σεβόμενη το περιβάλλον" της Συνθήκης του Μάαστριχτ.

Ως τρόπος αναγωγής αυτού του κανόνα σε παγκόσμιο συλλογικό στόχο φαίνεται να έχει κατ' αρχήν επιλεγεί η θεσμοθέτησή του. Οι Συνθήκες του Μάαστριχτ και του Άμστερνταμ έχουν κυρωθεί με νόμους και επομένως οι αρχές του Περιβαλλοντικού Δικαίου που εμπεριέχουν οι Συμφωνίες αυτές αποτελούν και εσωτερικά κρατικά Δίκαια με υπερνομοθετική ισχύ (στην Ελλάδα το Ε' Τμήμα του Συμβουλίου της Επικρατείας εργάζεται για το σκοπό αυτό).

Το ερώτημα όμως που τίθεται είναι αν η όποια νομοθέτηση ή κρατική επιβολή είναι επαρκής για να καταστήσει την "βιωσιμότητα" παγκόσμια αποδεκτό κανόνα κάθε ανθρώπινης δραστηριότητας, αν αρκεί για να την καταστήσει παγκόσμιο συλλογικό κοινωνικό στόχο για να έχει τα προσδοκώμενα αποτελέσματα.

Η επιθυμία του νεωτερικού ανθρώπου να καταναλώνει "εδώ και τώρα", να "αναπτύσσεται" χάριν αυτής της κατανάλωσης αδιαφορώντας για τις συνέπειες που αυτό θα έχει για τις επόμενες γενεές, έχει ήδη γίνει φανερό πως δεν μπορεί να ελεγχθεί από δικαστικά ή φορολογικά συστήματα, ή άλλων ειδών άσκησης εξουσίας. Η αποτελεσματικότητα όλων αυτών είναι φανερά περιορισμένη, πόσον μάλλον στο μελλοντικό διεθνοποιημένο τοπίο όπου τα κράτη συρρικνώνονται και μαζί τους και οι όποιες "πολιτικές" μπορούν να ασκήσουν.

Η "βιωσιμότητα" προϋποθέτει πρώτα απ' όλα μια αλλαγή της ανθρώπινης στάσης. Καλεί τις κοινωνίες του σήμερα να μεριμνήσουν για τις κοινωνίες του αύριο. Απαιτεί από τον άνθρωπο Ιστορική Συνείδηση, απαιτεί απ' αυτόν να θεωρήσει τον εαυτό του ως τουλάχιστον συμμετόχο της Ιστορίας (του), απαιτεί από αυτόν να διαφοροποιήσει τις σημερινές προτεραιότητες του βίου του. Αυτό όμως έχει να κάνει με την φιλοσοφική θεμελίωση των κοινωνιών και η φιλοσοφική θέσμιση των νεωτερικών χρόνων που διανύουμε φαίνεται να αποκλείει κάτι τέτοιο.

Β. Περί της φιλοσοφικής θέσμησης των κοινωνιών

Η φιλοσοφική θέσμηση των μοντέρνων χρόνων

Οι κοινωνιολόγοι σήμερα αποδέχονται σχεδόν στο σύνολό τους την "φαντασική θέσμηση των κοινωνιών" - όπως την διετύπωσε ο Κ. Καστοριάδης² - και συμφωνούν ότι χωρίς φαντασική θεμελίωση δεν θα υπήρχε ούτε κοινωνία ούτε ιστορία. Οι φαντασικές σημασίες είναι που κοινωνικοποιούν τα άτομα, τους δίνουν ταυτότητα, κριτήρια, κανόνες, αξίες και προτεραιότητες ζωής.

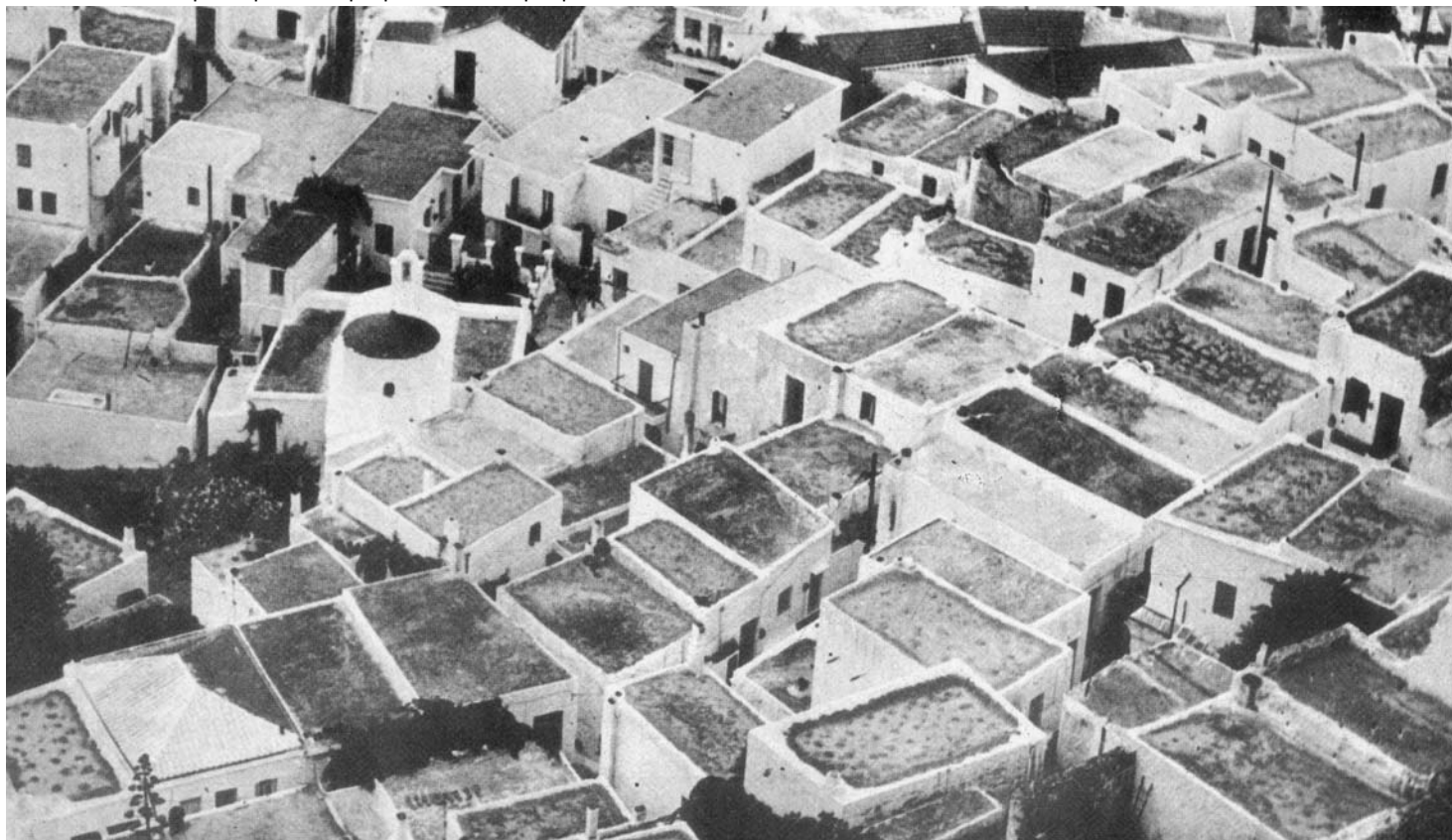
Η φαντασική αυτή θέσμηση των κοινωνιών οφείλεται στον Τρόπο με τον οποίον ο Άνθρωπος κάθε φορά αντιλαμβάνεται και ερμηνεύει τον Κόσμο μέσα στον οποίον βρίσκεται, με τις όποιες χωρικές, χρονικές ή άλλου είδους διαστάσεις ή ποιότητες του, καθώς και την υπαρξιακή θέση και το ρόλο του μέσα σ' αυτόν. Οφείλεται με άλλα λόγια στην φιλοσοφική του στάση. Θα λέγαμε ότι η φιλοσοφική φύση και στάση του ανθρώπινου υποκειμένου θεμελίωσε φιλοσοφικά - οντολογικά τις ανθρώπινες κοινωνίες και συνάρθρωσε το "πραγματικό" με το φαντασικό.

Μία προσεκτική αναδρομή στην Ιστορία, επιβεβαιώνει πως πρωταρχικό μέλημα του Ανθρώπου - βασική, αν όχι η βασικότερη, προτεραιότητα της ίδιας του της ζωής - υπήρξε η συνδιαλλαγή του με τον κάθε φορά θεωρούμενο ως προϋπάρχοντα Κόσμο. Υπήρξε η, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, επέκταση της χωρικής και χρονικής του εμβέλειας προς αυτόν τον προϋπάρχοντα Κόσμο, προς την προαιώνια αρχή ή τάξη, προς την εκπορεύουσα αρχή ή ό,τι άλλο αυτός ο Κόσμος σήμαινε για τον άνθρωπο που επιχειρούσε να ικανοποιήσει τις βιωτικές του ανάγκες και να αποκτήσει υπαρξιακή ταυτότητα και σιγουριά.

Ήδη από την αυγή της Ιστορίας του Ανθρώπου, στην λεγόμενη προ-ιστορία, κεντρικό ρόλο στις κοινωνίες των ανθρώπων των σπηλαίων διαδραμάτιζε ο Σαμάν της φυλής - μάγος, αρχηγός ή ιερέας- ακριβώς γιατί είχε την ικανότητα να επικοινωνεί ή να ελέγχει το επέκεινα της "φυσικής" και ορατής πραγματικότητας. Στην Αίγυπτο όλη η ζωή φαίνεται να ήταν μία τελετή ένταξης στην αιώνια Τάξη. Αυτό προδίδει η αρχιτεκτονική τους - καταδήλως εκφράζουσα αυτήν την προτεραιότητα της ζωής των Αιγυπτίων - με τις διακοσμητικές παραστάσεις της, καθώς και όλες τις υπόλοιπες μορφές Τέχνης.

Στην Ελλάδα η ερμηνεία του Κόσμου και της υπαρξιακής θέσης και του ρόλου του Ανθρώπου μέσα σ' αυτόν, περιεβλήθη την μορφή του Μύθου. Οι Έλληνες κατέβασαν τους θεούς χαμηλά στη γη, για ν' ανέβουν στην συνέχεια ψηλά μαζί τους. Αυτή η ελληνική πολιτιστική πρόταση, απετέλεσε γι' αυτούς σαφή προτεραιότητα βίου, που σαφώς εκφραζόταν σε κάθε εκδήλωσή τους: στην Πολιτική, στο Θέατρο, στη συστημα-

Γενική άποψη - Σκύρος. "Λεύκωμα αρχιτεκτονικής κληρονομιάς" - Τ.Ε.Ε.

τική Σκέψη - αυτό που σήμερα ονομάζουμε φιλοσοφία - στην Αρχιτεκτονική και στις υπόλοιπες μορφές της Τέχνης. Η πρώτη Ρωμαϊκή περίοδος δεν στάθηκε ικανή να ανακόψει την δυναμική της ελληνικής πολιτιστικής πρότασης, η οποία οδήγησε σε μια νέα ακμή, στη λεγόμενη βυζαντινή εποχή. Σαφής προτεραιότητα του βίου η "θέωση" του Ανθρώπου, η καλλιέργεια, μέσω της εκκλησιαστικής εμπειρίας, της σχέσης Θεού και Ανθρώπου.

Αλλά και από την λεγόμενη Αναγέννηση και μετά, μέχρι τις μέρες μας, η φιλοσοφική θεμελίωση ή θέσμιση των κοινωνιών είναι που καθορίζει τον τρόπο ύπαρξης και εξέλιξής τους, τον τρόπο ζωής και σκέψης των ανθρώπων. Η σταδιακή απόρριψη των μέχρι τότε Οντολογιών -που αδόκιμα ονομάζονται "θρησκείες", με την σημερινή επικρατούσα αντίληψη περί της εννοίας του όρου αυτού- δεν σημαίνει πως οι κοινωνίες έχουν πάψει να είναι φιλοσοφικώς θεμελιωμένες, παρά την φαινομενική οπισθοχώρηση της συστηματικής φιλοσοφικής σκέψης, που και αυτό δεν είναι αληθές: να μεν οι παραδοσιακά αποκαλούμενοι φιλόσοφοι εγκατέλειψαν σταδιακά κάθε προσπάθεια συστηματικής οντολογικής σκέψης, αυτή όμως δεν έπαψε να υπάρχει.

Οι Φυσικοί είναι αυτοί που, ίσως άθελά τους, δούλεψαν πάνω σ' αυτήν, την διέπλασαν και την πέρασαν στις κοινωνίες τους, δημιουργώντας μία άλλη Κοσμοεικόνα, μια άλλη αντίληψη περί του Κόσμου, της έννοιας της Ύπαρξης και της πραγματικότητας, περί του Ανθρώπου και του ρόλου του μέσα σ' αυτόν τον νέο Κόσμο, περί του Ανθρώπου και της σχέσης του με τον Χώρο και τον Χρόνο.

Από την λεγόμενη λοιπόν Αναγέννηση ξεκινά μία σταδιακή εγκατάλειψη όλων των μέχρι τότε υπαρξιακών πεδίων αναφοράς της ανθρωπότητας. Ο γεωκεντρικός Κόσμος των Ελλήνων και ο ανθρωποκεντρικός Κόσμος του Μεσαίωνα αντικαθίστανται σταδιακά μ' έναν Κόσμο αποκεντρωμένο και ατελείωτο που θα γίνει χώρος γεωμετροποιημένος και άπειρος, και τελικώς "μηχανικός" όταν η Κοσμολογία γίνει Φυσική θεωρία με τον θρίαμβο του Νεύτωνα. Η εγκατάλειψη της ιδέας του Κόσμου και η γεωμετροποίηση του χώρου, συνιστούν την στροφή της Σκέψης του XVII αιώνας που συνίσταται στα εξής: 1) Ο Κόσμος ως ένα περατό Όλον, που υπακούει σε κάποια ανώτερη Τάξη και του οποίου η χωρική δομή συνεπάγεται μια ιεραρχία αξιών και μια τελειότητα και αρμονία, ο Κόσμος στον οποίον πάνω από μία Γη πλήρη, συμπαγή, έχουσα βάρος, και που είναι κέντρο αλλαγών και φθοράς, "υψούνται" αστρικές σφαίρες και άστρα αβαρή, άφθαρτα και φωτεινά, αντικαθίσταται από ένα Σύμπαν Άπειρο. Το Άπειρο αυτό Σύμπαν δεν περιέχει πλέον καμία φυσική ιεραρχία αλλά είναι μόνον ενωμένο χάρη στους κοινούς νόμους που διέπουν όλα τα μέρη του, είναι ένα Σύμπαν του οποίου όλα τα συστατικά, ακόμα και τα "έσχατα τοποθετημένα", βρίσκονται στο ίδιο οντολογικό επίπεδο 2) Ο πραγματικός χώρος του Σύμπαντος ταυτίζεται, ως προς την δομή του, με την δομή του χώρου της Ευκλείδειας Γεωμετρίας ενώ η Αριστοτελική σύλληψη του χώρου ως σύνολο διαφοροποιημένων ενδοκοσμικών Τόπων, αντικαθίσταται από αυτήν του χώρου της Ευκλείδειας Γεωμετρίας, που ορίζει έκταση ομογενή και αναγκαστικώς ατελείωτη.

Όλα αυτά συνεπάγονται την απόρριψη από την επιστημονική Σκέψη κάθε θεώρησης βασισμένης σε έννοιες αξίας, τελειότητας, αρμονίας, και καταλήγουν στην πλήρη απόρριψη των αξιών του Είναι και στο οριστικό διαζύγιο μεταξύ του Κόσμου των Αξιών και του Κόσμου των πραγματικών Γεγονότων³. Οι συνέπειες για τον Άνθρωπο αυτής της επανάστασης στην Σκέψη, υπήρξαν πολύ σημαντικές. Ο Άνθρωπος χάνει την θέση του στον Κόσμο ή καλλίτερα χάνει τον ίδιο τον Κόσμο που υπήρξε το πλαίσιο της ύπαρξής του και που ήταν το αντικείμενο της γνώσης του. Καταλήξαμε σε μία άνευ ιστορικού προηγούμενου θεώρηση πως ο Κόσμος, το Σύμπαν, η Πραγματικότητα, δεν είναι τίποτα περισσότερο από μία μεγάλη μηχανή που υπακούει σε συγκεκριμένους "φυσικούς νόμους", δεν είναι τίποτ' άλλο παρά ένα καλοκουρδισμένο ρολοί που ελάχιστα ενδιαφέρει ποιός το κατασκεύασε, αφού τώρα φαίνεται να λειτουργεί από μόνο του με αυστηρή "λογική" συνέπεια.

Αν ο άνθρωπος αποκρυπτογραφήσει αυτούς τους "φυσικούς νόμους", τότε θα μπορεί να ελέγξει την Φύση, την ίδια την Πραγματικότητα, τον ίδιο τον Κόσμο, και να τους καταστήσει υπηρετικούς των δικών του "αναγκών" και επιδιώξεων που έχουν επικεντρωθεί πλέον στο εκάστοτε παρόν, στην νέα έννοια περί "ανάπτυξης" και ευζωίας που γνωρίζουμε. Αυτό δε, γιατί η νέα αυτή μηχανιστική εικόνα για το Σύμπαν και την λειτουργία του, επεκτάθηκε μοιραίως και στην βιολογία με την σχεδόν αυτονόητη επικράτη-

Οδός Καλλιπόλης - Φιξ